

Stichting Oudchristelijke Studiën

Verslag najaarsvergadering
zaterdag 11 oktober 2025

Aanwezig: Berghuis, Van den Elzen, Geljon, Hannessen, Hokke, Lamberigts, Van Loon, Mooij-Kemp, Oosterhuis, Van Reisen, P. Rose, Roukema, Rouwhorst, Staat, Tevel, A. Troost, J. Troost, Van der Vliet, Vos, Witkamp, Zakrzewska.

De **ochtendlezing** werd verzorgd door dr. Albert-Kees Geljon (Christelijk Gymnasium Utrecht) die sprak over *Het koningschap van Christus: Didymus de Blinde over Psalm 20*. De lezing vloeit voort uit de vertaling met commentaar van het Psalmencommentaar van Didymus de Blinde dat de spreker in voorbereiding heeft. In zijn lezing schetste hij de context van dit commentaar en besprak Didymus' uitleg van Psalm 20 LXX.

Geljon begon met een overzicht van de werken die van Didymus zijn overgeleverd, en van de Psalmencommentaren in de Griekse traditie. Didymus leefde in de 4^e eeuw en was een navolger van Origenes. Beiden werden in de 6^e eeuw veroordeeld, waarna veel van de teksten van Didymus verloren zijn gegaan. De fragmenten van Didymus' Psalmencommentaar zoals uitgegeven in Migne 39 werden rond de 2^e Wereldoorlog aangevuld met de vondst van een papyruscodex met het commentaar van Didymus op Psalm 20-44. Ook de *catenae* bevatten een deel van Didymus' commentaar op de Psalmen.

In de Alexandrijnse exegetische traditie bestaan preken van Origenes over de Psalmen, maar niet over Psalm 20. Van Eusebius' commentaar op de Psalmen zijn alleen fragmenten bewaard. Dat geldt ook voor Athanasius' *Expositiones in Psalmos*, waarvan overigens het auteurschap twijfelachtig is. In een brief aan Marcellinus biedt Athanasius een christologische interpretatie van Psalm 20. Van Diodorus van Tarsus is een Psalmencommentaar bewaard met een historische lezing. Geljon concludeerde dat we uit de Alexandrijnse traditie alleen het werk van Didymus over hebben als "echt" Psalmencommentaar.

Aan de hand van de Griekse tekst van Psalm 20 LXX en de recente vertaling uit de Septuaginta in het Nederlands presenteerde Geljon de christologische interpretatie door Didymus. Didymus leest Psalm 20 als een tekst van David tot en over de koning. De aanhef "Naar het einde toe" biedt meteen twee sporen van interpretatie, christelijk (het einde der tijden) en filosofisch (de volmaakte deugd). Didymus interpreteert de koning in de Psalm als Christus in zijn goddelijke én menselijke koningschap. Het ene koningschap is absoluut, het andere middellijk. Vervlochten met deze christologische interpretatie worden delen van de Psalm ook symbolisch gelezen. Didymus verklaart de krans met edelstenen als verwijzing naar de Stoïsche deugden. Lengte van dagen wordt geestelijk geïnterpreteerd als de kennis van God. De vruchten van de mens zijn de slechte daden, die worden vernietigd, waarbij het wezen van de mens blijft. Hiermee verwijst Didymus naar de alverzoening. Ter vergelijking besprak Geljon de historische benadering van deze Psalm bij Eusebius en Diodorus van Tarsus.

In een levendige discussie werden alternatieve indelingen van de Psalmtekst aangedragen en werd het begrip *aioon* – eeuwigheid besproken. Ook werd gesproken over de vrije wil en hoe deze samenhangt met de alverzoening, een vraag die Origenes al stelde maar volgens Geljon niet bij Didymus wordt behandeld.

Na de lezing en discussie sprak voorzitter Nienke Vos een **in memoriam** uit voor ons lid Jaap van Amersfoort, overleden in mei van dit jaar op 87-jarige leeftijd. Deze classicus en theoloog was docent geschiedenis van de vroege kerk in Utrecht. Ook doceerde hij klassieke talen aan de vooropleiding godgeleerdheid. Zijn dissertatie ging over het Evangelie naar Thomas en de pseudo-clementinen. Hij was een bevlogen docent die zich onderscheidde door bescheidenheid en eenvoud en zich tot op hoge leeftijd omringde met Latijnse, Griekse en Koptische teksten.

De **middaglezing** werd gehouden door prof. Gert Partoens (KU Leuven) onder de titel: *Een moderne vervalsing: de Homilia in dedicatione ecclesiae toegeschreven aan Valerianus van Cimiez* (Clavis Patrum Latinorum 1004).

Tijdens de middaglezing werden we meegenomen op een waar tekstkritisch avontuur. Centraal stond een kerkwijdingspreek (met als inhoud: lof op een martelaar), de *Homilia in dedicatione ecclesiae*, traditioneel toegeschreven aan Valerianus van Cimiez (vijfde eeuw). Het plaatsje Cimiez is te situeren in de buurt van Nice, de kerkwijdingspreek is nauw verbonden met het plaatsje Borgo San Dalmazzo, 70 km verderop. Tijdens zijn onderzoek naar de bewuste tekst stuitte Partoens op allerlei problemen. Zo bleek het manuscript waarop de eerste kritische uitgave van 1929 gebaseerd was, onvindbaar (de editor, Alfonso Maria Riberi, claimde gewerkt te hebben op basis van een bron uit 1583). Een belangrijke rol in het onderzoek speelden andere preken van Valerianus van Cimiez, de zogenoemde *Sermones de bono martyrii* (15-17), waarvan de authenticiteit wél vaststond en die voor het eerst werden uitgegeven in de zeventiende eeuw; die uitgave was gebaseerd op een negende-eeuws handschrift uit Corbie. Naarmate Partoens' onderzoek verder vorderde, raakte hij er steeds meer van overtuigd dat de wijdingspreek niet alleen niet van Valerianus was (zoals al eerder vastgesteld door andere wetenschappers), maar dat het zeker niet om een laatantieke tekst kon gaan. Conclusie: het moest om een veel later construct gaan; een vervalsing dus.

Boeiende bouwstenen in de argumentatie waren onder andere twee zaken. Ten eerste bleek dat de preek afhankelijk was van oudere teksten met materiaal over de heilige Dalmazzo (zie de hierboven genoemde plaatsnaam: Borgo San Dalmazzo), zoals *Passiones*/hagiografische gegevens (de *Passio Ambrosiana* en de *Passio Pedonensis*; laatstgenoemde bestaat uit lectiones uit het *Officium sancti Dalmatii*) en *antiphonae* (uit het *Officium sancti Dalmatii*). Ook bleken elementen ontleend te zijn aan een patristische bron (een preek van Gregorius de Grote) en een lectionariumtekst (een preek over Marcus). Ten tweede was het opvallend hoeveel vreemde woorden er voorkwamen in de tekst: woorden die amper of niet geattesteerd waren voor de premoderne periode.

De conclusie was dus dat het moest gaan om een vervalsing die ergens tussen 1628 en 1929 gemaakt was. Wie was deze meestervervalser, die zovelen zo lang om de tuin heeft weten te leiden? Was het de zeventiende-eeuwer Giuseppe Francesco Meyranesio, een meestervervalser over wie in 2019 een boek is verschenen? Of toch Riberi zelf? De man die de eerste uitgave uit 1929 bezorgde?

Tijdens de discussie verschoof de aandacht van de technische, tekstkritische aspecten richting de culturele inbedding van de tekst en de vraag naar 'stakeholders': wie hadden er belang bij deze tekst? Wat waren de motieven achter de link met de heilige Dalmazzo, de situering in het bewuste dorp en de toeschrijving aan Valerianus? Zo eindigde de welhaast wiskundige puzzel van het handschriftelijk avontuur in reflecties over 'lieux de mémoire'.

Voor wie graag de complexe *ins & outs* van deze kwestie nog eens naleest: het volledige artikel is 'open access' (via de ingebedde link) te raadplegen: Gert Partoens, 'An Unrecognized Modern Forgery. The "Homilia in dedicatione ecclesiae" on Saint Dalmazzo of Pedona (*Clavis Patrum Latinorum* 1004', [Humanistica Lovaniensia 72 \(2023\): 377-445](#). doi: 10.2143/HLO.72.0.0000000.

Bestuursmededelingen

- ✚ Het in de lunchpauze door Hans van Reisen uitgereikte boek, *Als een boom aan stromend water* (Augustinusvertaling), is aan de leden uitgereikt als gevolg van een door de stichting verleende subsidie. Zoveel mogelijk leden hebben boeken voor henzelf en bekenden meegenomen. Resterende exemplaren worden per post verzonden.
- ✚ De bestuurstermijn van ons bestuurslid Klazina Staat was aflopend, maar zij heeft toegestemd in de verlenging daarvan: het bestuur is haar daarvoor zeer erkentelijk.
- ✚ Het bestuur heeft een subsidie toegekend voor de publicatie van een vertaling van Gregorius van Nyssa's *De hominis opificio* door Piet Hein Hupsch (met inleiding van Paul van Geest), te verschijnen bij Damon.
- ✚ Het Lustrumcongres (over Christine Mohrmann) zal gehouden worden op 9-10 oktober 2026. Locatie: Berghotel te Amersfoort. Details volgen later.
- ✚ De voorjaarsvergadering zal plaatsvinden op 14 maart 2026.

Hartelijke groet,

Roald Dijkstra (secretaris)

Met dank aan Paula Rose en Nienke Vos voor het verslag van de lezingen.

Contact: roald.dijkstra@ru.nl / 06-20534884

Dit verslag is ook te vinden op <https://www.oudchristelijkstudien.nl/>.